

Os nomes do Ceo

Martin Pawley
Agrupación Astronómica Coruñesa Ío

ANTECEDENTES: A REVISIÓN DO TECNOLECTO ASTRONÓMICO

Froito do uso habitual do dicionario en liña da Real Academia Galega, en 2016, o daquela profesor da Universidade de Santiago de Compostela, Salvador Bará, e mais o autor deste texto detectamos a presenza de erros, imprecisións, definicións confusas ou exemplos de uso desafortunado de conceptos científicos relacionados coa astronomía; inexactitudes suficientes como para pensarmos na pertinencia de revisar de forma exhaustiva todo o vocabulario deste campo científico. A través do departamento de comunicación da Real Academia Galega entramos en contacto co Seminario de Lexicografía, que nos achegou unha listaxe de termos coa etiqueta “astronomía” para facilitarnos a busca de palabras e detectar erros. Sinalamos algo máis de medio cento de termos astronómicos que debían ser mellorados, de entre os que, a seguir, escollo e comento algúns a xeito de exemplo. Indícase primeiro en todos os casos a definición e/ou o exemplo orixinal, e a continuación a forma actual modificada.

asteroide

Astronomía. Corpo celeste de características rochosas e pequenas dimensións, que gravita arredor do Sol.

Neste caso, a definición era tan xenérica que valería para corpos que non entran na categoría *asteroide*, como os planetas ananos. Unha referencia axeitada para establecer as definicións é a famosa “Resolution B5” de 2006 mediante a cal a Unión Astronómica Internacional fixou, non sen polémica, tres únicas categorías para os obxectos do sistema solar: “planetas”, “planetas ananos” e “corpos menores do sistema solar”, que abrangue os cometas, asteroides, obxectos transneptunianos etc.

asteroide

Astronomía. Corpo celeste de características rochosas e dimensión inferior a 1 000 km, que gravita arredor do Sol, na maioría dos casos entre as órbitas de Marte e Xúpiter.

O primeiro asteroide que se descubriu foi Ceres.

acuario

3. Astronomía. A undécima constelación do zodíaco, situada entre Capricornio e Piscis.

Observacións: Nesta acepción escríbese con maiúscula.

Os planetas rexentes de Acuario son Saturno e Urano.

4. Signo correspondente ao que pertencen os nados entre o vinte e dous de xaneiro e o vinte e un de febreiro.

Observacións: Nesta acepción escríbese con maiúscula.

Pertence ao signo de Acuario.

5. Persoa que naceu baixo ese signo.

Sendo un acuario, suponse que ten capacidade de análise crítica.

Para este lema presentábanse diversos problemas. Un deles é o seguinte: é a “undécima constelación” contando dende que punto? Acontecía o mesmo para todos os signos zodiacais, para os cales ademais se daba un marco temporal que se parecía, máis ou menos, ao que reproduce polo común a pseudociencia da astroloxía mais que, por suposto, nada ten que ver co paso actual do Sol por esas rexións da banda zodiacal, que é o feito astronómico subxacente. O dicionario, en calquera caso, debería deixar clara a diferenza entre as acepcións astronómica e astrolóxica.

augadeiro

4. Astronomía. Constelación do zodíaco situada no hemisferio celeste austral, entre Capricornio e Peixes.

Observacións: Nesta acepción escríbese con maiúscula.

5. Signo zodiacal das persoas nadas entre o vinte e un de xaneiro e o dezaioito ou vinte de febreiro.

Observacións: Nesta acepción escríbese con maiúscula.

centauro

2. Astronomía. Constelación que se ve no ceo do hemisferio austral.

Observacións: Nesta acepción escríbese con maiúscula.

As estrelas de Centauro son das máis próximas ao Sol.

Esta definición era sumamente imprecisa, pois valía para todas as constelacións visíbeis dende o hemisferio sur, incluídas aquelas que tamén vemos dende o hemisferio boreal.

centauro

2. Astronomía. Constelación extensa situada no hemisferio celeste austral.

Observacións: Nesta acepción escríbese con maiúscula.

Centauro contén a estrela máis próxima ao Sol, chamada Próxima Centauri.

constelación

1. Astronomía. Conxunto de estrelas próximas dispostas dunha determinada forma á que convencionalmente se lle asocia unha figura que lle dá nome.

Falar de “estrelas próximas” resulta equívoco: vémolos preto unhas das outras dende a perspectiva da Terra, mais na realidade están a grandes distancias entre si.

constelación

1. Astronomía. Conxunto de estrelas que parecen próximas vistas desde a Terra, que convencionalmente se asocia cunha figura que lle dá nome.

Constelación da Osa Maior.

equinoccio

Astronomía. Cada un dos dous instantes do ano en que o Sol está exactamente sobre o ecuador celeste e que se corresponden cos días en que o día e a noite teñen igual duración.

Suxerimos engadir na definición a idea de que os equinoccios marcan o comezo da primavera e do outono, posto que ese é ademais o uso máis común da palabra.

equinoccio

Astronomía. Cada un dos dous instantes do ano en que o Sol está exactamente sobre o ecuador celeste, que se corresponde coas datas en que o día e a noite teñen igual duración e que coincide un co comezo da primavera e outro co comezo do outono.

gravidade

1. Física. Fenómeno polo que un corpo é atraído en dirección ao centro da Terra.

A forza da gravidade é, por suposto, un fenómeno universal que non ten como dirección principal ou única a Terra. A definición actual é estoutra:

gravidade

1. Física. Interacción atractiva entre corpos con masa, responsable, por exemplo, de que un corpo sexa atraído ao centro da Terra e de que a Terra sexa atraída con igual forza cara a el.

luz

1. Física. Radiación electromagnética que se propaga no baleiro a unha velocidade de 299.792 km por segundo e é capaz de producir o fenómeno da visión.

Luz ultravioleta.

O exemplo, en cursiva, non se axusta á definición, pois a luz ultravioleta non permite o fenómeno da visión entre os humanos, malia que outras especies si son capaces de ver a luz ultravioleta, como é o caso das abellas.

luz

1. Física. Radiación electromagnética, que se propaga no baleiro a 299.792,458 km por segundo, capaz de producir o fenómeno da visión no ser humano.

As radiacións ultravioletas ou infravermellas non son luz.

meteorito

Astronomía. Fragmento dun corpo celeste que atravesa a atmosfera terrestre e alcanza a superficie da Terra.

Polo xeral os meteoritos desintégranse antes de chegaren á Terra.

O exemplo era neste caso ben desafortunado: se o meteorito alcanza a superficie da Terra, como se vai desintegrar antes de chegar a ela?

meteorito

Astronomía. Fragmento dun corpo celeste que cae sobre a superficie dun planeta ou satélite, en particular da Terra.

Os meteoritos coñécense co nome da localidade onde se atopan.

planeta

Astronomía. Astro con movemento independente pero sen luz propia.

A Terra é un planeta que xira arredor do Sol

planeta exterior

Astronomía. Planeta do sistema solar, que está máis lonxe do Sol ca da Terra.

Marte, Xúpiter, Saturno, Urano, Neptuno e Plutón denomínanse planetas exteriores.

planeta interior

Astronomía. Planeta do sistema solar, que está máis preto do Sol que da Terra.

Os planetas interiores son Mercurio e Venus.

Tal e como estaba redactada a acepción do lema, a condición “interior” ou “exterior” dun planeta cambiaría segundo este estivese en conxunción (na mesma lonxitude celeste) ou en oposición (en puntos do ceo diametralmente opostos vistos desde a Terra). O erro vén provocado neste caso pola preposición *de*. A acepción actual mellora, ademais, a definición de planeta, seguindo a resolución B5 antes citada.

planeta

Astronomía. Corpo celeste sen luz propia, de masa suficiente como para ter forma aproximadamente esférica, que orbita arredor dunha estrela e limpou a zona da súa órbita doutros obxectos ríxidos.

planeta exterior

Astronomía. Planeta do sistema solar, que está máis lonxe do Sol ca a Terra.

Marte, Xúpiter, Saturno, Urano e Neptuno denomínanse planetas exteriores.

planeta interior

Astronomía. Planeta do sistema solar, que está máis preto do Sol ca a Terra.

Os planetas interiores son Mercurio e Venus.

Plutón

Planeta anano do sistema solar situado máis aló da órbita de Neptuno.

A definición é correcta, mais naquela altura o dicionario non definía o concepto 'planeta anano', agora incorporado á definición de 'planeta':

planeta anano

Corpo celeste semellante a un planeta, pero que non limpou a zona da súa órbita doutros obxectos ríxidos.

Plutón e Ceres considéranse planetas ananos.

Vía Láctea

1 Astronomía. Galaxia en que se atopa o sistema solar.

A Vía Láctea está formada por un conxunto de millóns de estrelas.

2. Astronomía. Parte desta galaxia que se percibe desde a Terra a simple vista.

Nas noites sen lúa a luminosidade da Vía Láctea destaca sobre o fondo escuro do espazo.

SINÓNIMO Camiño de Santiago

Case todo o que vemos a simple vista pertence á Vía Láctea, de tal maneira que a segunda acepción debía ser máis precisa para referirse expresamente á banda difusa que cruza o ceo atravesando, entre outras, as constelacións de Casiopea, a Aguiá ou o Cisne.

Vía Láctea

1 Astronomía. Galaxia en que se atopa o sistema solar.

A Vía Láctea está formada por millóns de estrelas.

2 Astronomía. Banda luminosa visible de noite no ceo, composta dun gran número de estrelas e nebulosas, que se corresponde co perfil da Galaxia.

Nas noites sen lúa, a luminosidade da Vía Láctea destaca sobre o fondo escuro do espazo.

SINÓNIMO Camiño de Santiago

No noso informe propuxemos, ademais, a incorporación ao dicionario de palabras como *asterismo* ou *exoplaneta*, así como as acepcións comúns en astronomía de termos como *conxunción* e *oposición*, na altura ausentes:

asterismo

Astronomía. Figura que forma un conxunto de estrelas que poden pertencer á mesma constelación ou a constelacións diferentes.

Os asterismos son habitualmente as figuras que forman as estrelas máis brillantes dunha constelación.

exoplaneta

Planeta que orbita arredor dunha estrela fóra do sistema solar.

Nos anos noventa confirmouse a existencia de exoplanetas.

conxunción

3. Astronomía. Aliñamento que se produce entre dous astros vistos desde un terceiro, en xeral desde a Terra.

As conxuncións poden dar lugar a eclipses.

oposición

4. Posición dun planeta exterior cando, visto desde a Terra, está en dirección oposta ao Sol.

Cando se produce unha oposición, a Terra está no centro da conxunción entre o Sol e outro planeta.

É xusto recoñecer o interese e a boa disposición amosados polo Seminario de Lexicografía, e en particular por Manuel González González, ante a nosa proposta, así como a rápida corrección dos erros que indicamos. Mais este proceso tamén nos serviu, a Salva e mais a min, para repararmos nunha circunstancia notábel: o dicionario recollía, até entón, unicamente os nomes das constelacións zodiacais e algunha outra puntual, caso do Centauro, mais non había equivalentes galegos para o conxunto das 88 constelacións. Un problema suxestivo ao que convíña poñerlle remedio.

OS NOMES DAS CONSTELACIÓNS

A paisaxe do ceo foi durante miles de anos a referencia principal que tivo a humanidade para se guiar no tempo e no espazo. No tempo, porque a observación do ceo (diúrno e nocturno) foi unha ferramenta fundamental para recoñecer os ritmos que se repetían na natureza; para, en suma, elaborar calendarios, baseados na Lúa os primeiros, por ser a periodicidade das súas fases moi doada de establecer, e despois no ciclo anual do Sol, espello do movemento de translación do noso planeta arredor da estrela.

A aparición de certas estrelas en diferentes momentos do ano foi, en todas as culturas, un sinal claro que anticipaba os cambios estacionais, a chegada do inverno frío ou o tempo idóneo para sementar os campos. O ceo serviunos tamén para movernos polo espazo, pois a posición do Sol durante o día e a das estrelas pola noite, nomeadamente a da “estrela fixa” que marca a posición norte, que hoxe é a Polar, facilitaba a orientación. Cómpre recordar, a xeito de inciso, que son varias as especies animais que empregan o ceo nocturno como compás: dende os escaravellos peloteiros que se desprazan tomando o arco de luz da Vía Láctea como referencia até as aves que voan de noite coas estrelas como guía. Velái máis unha razón para exixirmos un uso moderado da luz artificial pola noite, que borra o mapa necesario para moitas especies.

De noite, o ceo enchíase con miles de estrelas. Falo en pasado, porque para a maior parte da humanidade agora no ceo hai ducias ou como moito centos de estrelas, por culpa da contaminación luminosa que acabo de apuntar. É moi difícil para o noso cerebro recordar toda esa distribución de puntos ao chou, mais dásenos moi ben “construír figuras”, unir eses puntos para crear con eles formas que nos resultan familiares. As constelacións son, en orixe, agrupacións arbitrarias de estrelas que cada cultura foi identificando con obxectos, animais ou personaxes mitolóxicos simplemente coa intención de memorizalas, para recordar mellor o ceo.

No século segundo da nosa era, Ptolemeu fixou no *Almaxesto* unha colección de 48 constelacións que se impuxo como canon na cultura europea. A paisaxe celeste completouse, a partir do século XVI, coas descoñecidas constelacións que os navegantes no hemisferio norte observaron no hemisferio sur. Ignorando as tradicións propias desoutros pobos, que levaban miles de anos valéndose delas, puxéronlles nomes “á europea”, e son eses os que a tradición científica

consolidou até a actualidade. Nomes que en moitos casos celebran os adiantos tecnolóxicos dos séculos XVII e XVIII; de aí que ese ceo austral se poboase de microscopios, telescopios, máquinas pneumáticas e mesmo un forno, que na cabeza do astrónomo Nicolas-Louis de Lacaille era realmente un forno químico con alambique.

Posto que a definición dos límites, “os marcos”, desas constelacións, as novas e as antigas, é arbitraria, ao longo da historia houbo variacións na listaxe de constelacións; o excelente libro de John Barentine *The Lost Constellations* analiza con rigor a historia das constelacións desaparecidas, denominacións que probaron fortuna durante algún tempo e que hoxe non forman parte do catálogo oficial, como *Quadrans Muralis* ou *Officina Typographica*. A Unión Astronómica Internacional (IAU, polas siglas en inglés), a entidade fundada en 1919 que agrupa profesionais da astronomía de todo o planeta, comprendeu a necesidade de poñer orde no sistema, e para iso encargoulle ao astrónomo belga Eugène Delporte a fixación das fronteiras (igualmente arbitrarias) das constelacións. Isto é, o interesante non era definir uns “debuxos oficiais”, un cisne padrón que representase a constelación do Cisne, senón poñerlle marcos ao ceo, dividilo en rexións que se correspondesen coas tradicionalmente asociadas a eses “debuxos” que viñan de vello e, desa maneira, marcar con claridade cada zona do ceo cun nome ou cunha etiqueta. O que interesa na astronomía non é, pois, que forma ten a constelación de Orión, que é o primeiro en que reparamos as persoas que practicamos a observación, senón “que parte do ceo é a que debemos chamar Orión”.

Grazas ao traballo de Delporte, dende 1930 hai unha listaxe oficial de 88 constelacións con nomes oficiais en latín e fronteiras definidas que cobren os dous hemisferios celestes:

<i>Andromeda</i>	<i>Cancer</i>	<i>Circinus</i>
<i>Antlia</i>	<i>Canes Venatici</i>	<i>Columba</i>
<i>Apus</i>	<i>Canis Major</i>	<i>Coma Berenices</i>
<i>Aquarius</i>	<i>Canis Minor</i>	<i>Corona Australis</i>
<i>Aquila</i>	<i>Capricornus</i>	<i>Corona Borealis</i>
<i>Ara</i>	<i>Carina</i>	<i>Corvus</i>
<i>Aries</i>	<i>Cassiopeia</i>	<i>Crater</i>
<i>Auriga</i>	<i>Centaurus</i>	<i>Crux</i>
<i>Bootes</i>	<i>Cepheus</i>	<i>Cygnus</i>
<i>Caelum</i>	<i>Cetus</i>	<i>Delphinus</i>
<i>Camelopardalis</i>	<i>Chamaeleon</i>	<i>Dorado</i>

<i>Draco</i>	<i>Lyra</i>	<i>Reticulum</i>
<i>Equuleus</i>	<i>Mensa</i>	<i>Sagitta</i>
<i>Eridanus</i>	<i>Microscopius</i>	<i>Sagittarius</i>
<i>Fornax</i>	<i>Monoceros</i>	<i>Scorpius</i>
<i>Gemini</i>	<i>Musca</i>	<i>Sculptor</i>
<i>Grus</i>	<i>Norma</i>	<i>Scutum</i>
<i>Hercules</i>	<i>Octans</i>	<i>Serpens</i>
<i>Horologium</i>	<i>Ophiucus</i>	<i>Sextans</i>
<i>Hydra</i>	<i>Orion</i>	<i>Taurus</i>
<i>Hydrus</i>	<i>Pavo</i>	<i>Telescopium</i>
<i>Indus</i>	<i>Pegasus</i>	<i>Triangulum</i>
<i>Lacerta</i>	<i>Perseus</i>	<i>Triangulum Australe Tucana</i>
<i>Leo</i>	<i>Phoenix</i>	<i>Ursa Major</i>
<i>Leo Minor</i>	<i>Pictor</i>	<i>Ursa Minor</i>
<i>Lepus</i>	<i>Pisces</i>	<i>Vela</i>
<i>Libra</i>	<i>Piscis Austrinus</i>	<i>Virgo</i>
<i>Lupus</i>	<i>Puppis</i>	<i>Volans</i>
<i>Lynx</i>	<i>Pyxis</i>	<i>Vulpecula</i>

En galego non tiñamos nomes propios para a maioría desas constelacións e os poucos recollidos entón no dicionario podían considerarse galeguizacións dúbidas. As formas latinas oficiais das constelacións reproducen algúns nomes propios (*Cassiopeia*, *Cepheus*, *Orion*), mais, sobre todo, nomes comúns con significados concretos que teñen perfecta equivalencia na nosa lingua. Ao esforzo na procura dunha listaxe galega de constelacións que emprendín xunto a Salvador Bará sumouse Dosi Veiga, impulsor do proxecto *Ceos galegos*. Os tres somos membros, na actualidade, da Agrupación Astronómica Coruñesa Ío.

Tomamos en consideración algúns traballos precedentes, de forma destacada o artigo “Algunhas notas referentes ó nome galego estándar das constelacións”, de Xoaquín Evaristo Cambados Márquez (2007), para elaborarmos unha primeira versión que presentamos en decembro de 2019 nun evento de divulgación en Santiago, o *CMON*. A listaxe foi mellorada nos seguintes meses e compartida co Seminario de Terminoloxía da Real Academia Galega, que propuxo algunhas modificacións, para obtermos unha listaxe definitiva de nomes das 88 constelacións definidas oficialmente pola Unión Astronómica Internacional.

O criterio principal que seguimos foi propoñer nomes galegos que se puidesen identificar claramente coa orixe etimolóxica e coa forma ou co debuxo tradicionalmente aceptado para esas constelacións. Tratamos, así, de desbotar denominacións deturpadas como **Tauro*, **Xémini* ou **Pisces*, calcos dubidosos doutras linguas, en favor de nomes comúns que apelan con claridade ao significado dos nomes orixinais desas constelacións, como *Touro*, *Xemelgos* ou *Peixes*. Paga a pena deterse nalgunhas constelacións que mereceron especial atención:

Seteiro / *Arqueiro* (*Sagittarius*): fronte a fórmulas carentes de significado na nosa lingua, reivindicamos unha denominación moito máis diáfana e plenamente coherente coa voz latina. O *Sagittarius* é un *arqueiro*, termo para o cal en galego dispomos tamén da palabra *seteiro*, que remite aínda con máis claridade ao latín orixinal. Equivalentemente, manexamos a dobre opción *Seta* / *Frecha* para *Sagitta*, a frecha cravada dentro do Triángulo de Verán.

Non ofrecían moitas dúbidas as tres constelacións que definen ese triángulo: *Cisne*, *Lira* e *Aguia*. Mais convén salientar unha forma alternativa proposta polo Seminario para esta última, *Aiga*.

Outra constelación zodiacal é o *Augadeiro*, o *Aquarius* latino. E aquí volvemos á tradución literal, pois o termo alude a un repartidor de auga e non a unha caixa con peixes dentro. En galego están documentadas historicamente as voces *augador* e *augadeiro* para ese labor ou oficio, por certo, moi común entre os emigrantes galegos en Lisboa no cambio do século XIX ao XX. Foi esta segunda opción a que se priorizou.

Non podemos esquecer outra constelación zodiacal, o *Serpentario* ou *Ofiuco*, que dende decembro de 2019 é especialmente importante para os galegos e galegas, pois aí é onde se atopa a estrela *Rosaliadecastro*, que podemos ver con binoculares empregando a estrela Marfik como referencia.

É interesante o caso do *Cabaliño*, que vén de *Equuleus*, e é diminutivo e masculino, así como o da *Raposiña*, en orixe *Vulpecula*, tamén diminutivo mais feminino. Fronte á denominación equívoca que é frecuente noutra lingua peninsular, o galego é respectuoso coa literalidade do nome oficial.

Velame é unha das constelacións que debuxan, en conxunto, un gran barco no pasado chamado *Argo Navis*, canda a *Quilla*, a *Popa* e o *Compás*. Convén recordar que o nome latino, *Vela*, é un plural que se refire ao conxunto das velas do barco, do que se deriva a opción elixida en galego.

Mensa é outra das constelacións introducidas no século XVIII por Lacaille e fai referencia a unha forma do relevo surafricano, o *Monte da Mesa*, opción elixida en galego.

A listaxe final das 88 constelacións no noso idioma presentouse nun acto público organizado conxuntamente pola Real Academia Galega, a Agrupación Astronómica Coruñesa Ío e os Museos Científicos Coruñeses o 12 de novembro de 2020 no Planetario da Casa das Ciencias da Coruña. Na orde alfabética marcada polos nomes oficiais latinos, a serie galega fica así:

<i>Andrómeda</i>	<i>Cisne</i>	<i>Pavón</i>
<i>Máquina Pneumática</i>	<i>Golfiño</i>	<i>Pegaso</i>
<i>Ave do Paraíso</i>	<i>Dourado</i>	<i>Perseo</i>
<i>Augadeiro</i>	<i>Dragón</i>	<i>Ave Fénix</i>
<i>Aguia / Aiga</i>	<i>Cabaliño</i>	<i>Cabalete de Pintor</i>
<i>Altar</i>	<i>Eridano</i>	<i>Peixes</i>
<i>Carneiro</i>	<i>Forno</i>	<i>Peixe Austral</i>
<i>Auriga</i>	<i>Xemelgos</i>	<i>Popa</i>
<i>Boieiro</i>	<i>Grou</i>	<i>Compás</i>
<i>Cicel</i>	<i>Hércules</i>	<i>Reticulo</i>
<i>Xirafa</i>	<i>Reloxo</i>	<i>Seta / Frecha</i>
<i>Cangrexo</i>	<i>Hidra</i>	<i>Seteiro / Arqueiro</i>
<i>Cans de Caza</i>	<i>Hidra austral</i>	<i>Escorpión</i>
<i>Can Maior</i>	<i>Indio</i>	<i>Escultor</i>
<i>Can Menor</i>	<i>Lagarto</i>	<i>Escudo</i>
<i>Capricornio</i>	<i>León</i>	<i>Serpe</i>
<i>Quilla</i>	<i>León Menor</i>	<i>Sextante</i>
<i>Casiopea</i>	<i>Lebre</i>	<i>Touro</i>
<i>Centauro</i>	<i>Balanza</i>	<i>Telescopio</i>
<i>Cefeo</i>	<i>Lobo</i>	<i>Triángulo</i>
<i>Balea</i>	<i>Lince</i>	<i>Triángulo Austral</i>
<i>Camaleón</i>	<i>Lira</i>	<i>Tucano</i>
<i>Compás de debuxo</i>	<i>Monte da Mesa</i>	<i>Osa Maior</i>
<i>Pomba</i>	<i>Microscopio</i>	<i>Osa Menor</i>
<i>Cabeleira de Berenice</i>	<i>Unicornio</i>	<i>Velame</i>
<i>Coroa Austral</i>	<i>Mosca</i>	<i>Virxe</i>
<i>Coroa Boreal</i>	<i>Escuadro</i>	<i>Peixe Voador</i>
<i>Corvo</i>	<i>Octante</i>	<i>Raposiña</i>
<i>Copa</i>	<i>Serpentario / Ofiuco</i>	
<i>Cruz</i>	<i>Orión</i>	

Porén, debemos lembrar que o dicionario aínda non incluíu todas estas constelacións como acepcións ás voces correspondentes, por exemplo *Hidra*, *Indio* ou *Reloxo*. Nos casos si incorporados, como *Augadeiro*, indícase expresamente que a anterior, *Acuario*, é unha “forma menos recomendable”.

ALGÚNS DESAFÍOS FUTUROS

A normalización das constelacións en galego é un paso importante, mais debe ser só o primeiro de moitos. Non se trata, claro, de construír unha listaxe exhaustiva cun número arbitrariamente grande de obxectos celestes, mais si de concretar as axeitadas formas galegas para moitos deles. Enumeramos algúns casos de interese:

- A) O dicionario recolle os nomes dos planetas do sistema solar (*Mercurio*, *Venus*, *Terra*, *Marte*, *Xúpiter*, *Saturno*, *Urano* e *Neptuno*) mais un planeta anano (*Plutón*). Poden engadirse os nomes dos outros planetas ananos xa definidos: *Ceres*, *Eris*, *Haumea* ou *Makemake*.
- B) Carecemos de nomes galegos para as estrelas de uso máis frecuente, para as cales habería que fixar un criterio. O dicionario si recolle *Estrela Polar* para a estrela que a Unión Astronómica Internacional —única entidade, lembrémolo, con potestade para fixar as denominacións oficiais— chama *Polaris*, e tamén algunha outra —*Alción*, curiosamente— mais non *Rigel* ou *Betelgeuse*, por exemplo. Habería que decidir de que xeito se normalizan e algunhas decisións son menos obvias do que parecen. O nome oficial da estrela máis brillante do Can Maior é *Sirius*, e así a cita na súa poesía Eduardo Pondal. Deberíamos fixar *Sirio*, que é o nome que emprega de forma habitual a comunidade astronómica? Mantemos o criterio das constelacións e traducimos, cando se poida, o étimo latino por algo cun significado familiar en galego, caso de *Capella*? Romanizamos termos para facer a súa escrita e lectura máis intuitiva, por exemplo *Proción* en vez de *Procyon*, ou incorporamos o acento que facilita a lectura (*Aldebarán*, para *Aldebaran*)?

- c) Nos últimos anos, a Unión Astronómica Internacional (IAU), nun atinado esforzo a prol da diversidade, promove a adopción de nomes para os obxectos celestes que veñen de tradicións culturais e lingüísticas non europeas (“that best represent the diverse living and ancestral cultural heritage from around the world”, afirmase expresamente nas directrices para o bautizo de obxectos celestes), en particular de pobos orixinarios de África, América, Asia e Oceanía. Na maior parte deses casos é previsíbel que non dispoñamos en galego de criterios claros de transliteración. Posto que a listaxe de corpos nomeados vai ir sempre a máis, non sería imprescindible (nin probabelmente posíbel) detallar cada caso un por un, mais si adoptar un criterio xeral de escrita, que pode ser simplemente optar por defecto pola forma oficial asumida pola IAU, sen máis. Aínda nesta solución máis sinxela, viría ben achegar algúns consellos de pronuncia. Como debemos pronunciar en galego *Zubenelgenubi*, *Ayeyarwady* ou *Emiw*?
- d) Un desafío especialmente excitante é o de recuperarmos e reivindicarmos formas galegas tradicionais que teñan algunha base documental máis ou menos sólida. Non, con certeza, para usármolas na literatura científica, mais si noutro tipo de contextos e nomeadamente nas accións divulgativas. É o caso das denominacións populares do planeta Venus como *Estrela Panadeira* ou *Estrela da Fartura*; a dos cometas como *estrelas de rabo*; ou *rabo* para a cola do cometa, así empregado por Xoán Manuel Pintos, que se fixo eco do paso espectacular do cometa Donati en 1858. Tamén algúns asterismos, dende o popular *Carro* da Osa Maior á *Galiña* (ou *Pita*) *cos Polos* (ou *cos Pitos*), que se asocia ás Pléiades, ou as *Estrelas do Leite* no cinto de Orión. Está por facer o labor, abofé que inmenso, de revisión de arquivos e hemerotecas, mais tamén do corpo literario na lingua de noso, para rescatarmos referencias astronómicas de todo tipo.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Cambados Márquez, Xoaquín Evaristo (2007). Algunhas notas referentes ó nome galego estándar das constelacións. En: Luz Méndez e Gonzalo Navaza, eds. *Actas do I Congreso Internacional de Onomástica Galega Frei Martín Sarmiento. Santiago de Compostela, 2, 3 e 4 de setembro de 2002*. Santiago de Compostela: Asociación Galega de Onomástica, 573-580.
- González González, Manuel, dir. (2006-). *Dicionario da Real Academia Galega*. A Coruña: Real Academia Galega. Dispoñible en <https://academia.gal/dicionario>
- International Astronomic Union (2006). Resolutions B5 and B6: Definition of a Planet in the Solar System AND Pluto. *XXVIth General Assembly Prague, Czech Republic 2006*. Dispoñible en https://www.iau.org/administration/resolutions/general_assemblies/